

змінити свій правовий статус шляхом появи найманців, владу над якими поступово перейняла російська імперська влада. Права та обов'язки цих військовослужбовців регламентувалися гетьманськими універсалами, листами та актами, які видавала імперська влада.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сокирко О. Г. Лицарі другого сорту / О. Г. Сокирко // Наймане військо Лівобережної Гетьманщини 1669-1726 рр.: Наукове видання. – К.: Темпора, 2006 – 280 с.: іл.
2. Кочегоров К. Спроби реформування військової організації городових полків у 1707-1708 рр. / К. Кочегоров // Українська держава другої половини XVII-XVIII ст.: політика, суспільство, культура. – К.: Інститут історії України НАН України, 2014. – 671 с.

Кравчук В. М.

к.ю.н., доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права ЮФ ТНЕУ

СПРИЙНЯТТЯ ПОНЯТТЯ «ПРАВОВИЙ ПРОСТІР» З ТОЧКИ ЗОРУ КОНКРЕТНОГО ТИПУ ПРАВОРОЗУМІННЯ

Вироблення цілісної філософсько-правової концепції правового простору, проблема визначення сутності і змісту цього поняття, стає вельми актуальним спрямуванням розвитку загальнотеоретичної юриспруденції та філософії права. Це обумовлено тим, що поняття «правовий простір» нерідко використовується у науковій юридичній літературі, але кожен дослідник, мислитель, учений вживає це поняття у контексті своїх досліджень, адекватно до свого власного розуміння його змісту. Так, поняттям «правовий простір» позначають сферу правового регулювання, простір здійснюваних правовідносин, територіальні межі дії нормативно-правових актів держави, вимір функціонування певної правової системи, більш того цей термін часто вживають як синонім понять «правова система», «система права», «система законодавства» тощо, не надто переймаючись його сутністю.

Таким чином, докладного аналізу поняття «правового простору» досі здійснено не було, хоча потреба в подібному аналізі є безсумнівною, тому філософсько-правова, теоретична розробка даного концепту є вкрай необхідною.

У різних аспектах та з використанням різноманітної методології поняття «правовий простір» аналізувалося у наукових працях Волк І. В., Ганцевої Л. М., Жужгова І. В., Зінкова Є. Г., Козловського А. А., Малахова В. П., Мельничук О. С., Оборотова Ю. М., Суханова В. В. та інших учених, однак використовувані підходи, а отже і висновки дослідників є розбіжними, подекуди навіть суперечливими, тому дана проблематика ще потребує ґрунтовної розробки.

Метою даної публікації є спроба обґрунтування залежності обсягу і змісту поняття «правовий простір» від конкретної концепції праворозуміння, від світоглядної позиції конкретного дослідника, що є причиною різноманіття контекстів і діапазонів використання цього терміну.

На наш погляд, головною, визначальною причиною того, що поняття «правовий простір» вживається дослідниками у різних значеннях, у різних контекстах і з різним смисловим навантаженням є те, що вчені, говорячи про право, говорять про різне. Навіть не про різні прояви одного і того ж явища, а саме про різні явища. У результаті предметом дослідження виявляється не одне соціальне явище, а різні явища, причому не тільки реальні, а й ідеальні. Одні правом називають норми, встановлені державою, інші – норми, які фактично склалися у суспільстві (звичаї), треті – ототожнюють право з його принципами (ідеалами), четверті – з можливою поведінкою тощо.

Отож, розуміння сутності права або праворозуміння стає визначальним при концептуалізації правового простору, при відображенні його багатогранності і багаторівневості. Як цілком слушно вказує В.В. Завальнюк, тип праворозуміння як найбільш загальне та концентроване уявлення про право, його сутність та призначення зумовлює специфіку вирішення всіх інших юридичних проблем, які відносно праворозуміння є вузькоспеціальними [1, с. 16].

У юридичній літературі поняття «праворозуміння» визначається як наукова категорія, яка висвітлює процес пізнання права, його сприйняття (оцінку) і ставлення до нього як до соціального явища (М. Кравчук) [2, с. 191]; як відображення в юриспруденції основоположних (аксіоматичних) характеристик правової реальності (Ю. Оборотов) [3, с. 50], як процес і результат не лише цілеспрямованої наукової діяльності, а й як осягнення і сприйняття образу права в суспільній правосвідомості загалом (М. Козюбра) [4, с. 15]; як відображення у людській свідомості того явища, яке позначається терміном «право» (П. Рабінович) [5, с. 207].

Протягом XVII–XXI століть виникло багато різних концепцій і теорій розуміння права. Відтак, у юридичній літературі пропонується велика кількість підходів до типології праворозуміння, кожен з яких формує і обґрунтовує той образ права, що відображає найбільш суттєві, відповідно до конкретної позиції, ознаки права.

Не зупиняючись детально на характеристиці різних підходів до типології праворозуміння, зазначимо, що найпоширенішим є «ідеологічний» критерій, який в основу класифікації ставить вихідні концептуальні ідеї, які визначають зміст праворозуміння. За цим критерієм виділяють природно-правовий (юснатуралістичний), юридико-позитивістський (нормативістський) і соціологічний типи праворозуміння [4, с. 15; 6, с. 8]. Переважна більшість дослідників погоджується з тим, що кожний з цих типів праворозуміння базується на певних світоглядних основах (філософському фундаменті), які відображають сутнісні грані права як цілісного феномену. Саме «ідеологічний» критерій можна прийняти за основу в контексті нашого дослідження щодо визначення сутності і змісту поняття «правовий простір».

Отож, представники природно-правового типу праворозуміння первинною формою буття права називають громадську свідомість; право ж є системою ідей (понять) про правила поведінки, права, обов'язки, заборони, яка існує у громадській свідомості та орієнтована на моральні цінності. З цієї точки зору, право виступає не стільки як духовний феномен, який містить ідеальний елемент, сферу духу, скільки як безпосередня реальність, об'єктивована щодо свідомості [4, с. 19]. Закон же розглядається лише як форма права, тому повинен відповідати змісту права.

Прихильники нормативістського (позитивістського) типу праворозуміння вихідною формою буття права називають норми права, викладені в законах та інших нормативних актах, певною мірою відбувається ототожнення права і закону. Відтак поняття «правовий простір» звужується до позначення «арени» владного впливу держави на суспільні відносини за допомогою нормативно-правових актів. Зокрема, з таких міркувань очевидно формулює, наприклад, своє визначення І. Н. Барциц: «правовий простір – сфера регламентації юридичними нормами моделей правомірної поведінки держави, її складових частин і громадян, в межах території конкретної держави і конкретного історичного часу» [7, с. 24]; І. В. Жужгов: «правовий простір – сфера формування та дії системи правових актів» [8, с. 34] та більшість інших дослідників.

Соціологічний тип праворозуміння підкреслює, що право виступає як оцінка взаємовідносин між людьми, між особою і державою, між державою і суспільством. Формою буття права, при цьому, є правовідносини. Правом визнається його «дія» у житті - у суспільних відносинах, а не його створення правотворчими органами у формі закону та інших правових актів [2, с. 195]. Таке розуміння права аж ніяк не повинно сприйматися як протиставлення його законодавству та іншим формам права. Навпаки, йдеться про їх тісну єдність, про те, що абсолютна більшість нормативів хоча і виникає безпосередньо на основі повторюваних суспільних відносин і правовідносин, але закріплюється через законодавство або інші формально визначені прояви права [9, с. 24-25]. Феномен права самим фактом свого існування створює правовий простір, в якому відбувається життя індивідів, спільностей людей, суспільства в цілому. Тобто, право є одним з важливих регуляторів соціальних відносин, головним знаряддям унормування життя соціуму. Виходячи з цього, правовий простір виражає форму існування вищого структурного рівня організації буття суспільства, і є основним механізмом підтримки соціальних зв'язків і відносин соціальних суб'єктів.

Так, Л. М. Ганцева з цієї світоглядної позиції формулює таку дефініцію: правовий простір – є «формою соціального простору, в якому за допомогою норм права встановлюється стабільність у суспільстві, правопорядок і законність» [10, с. 23].

Пробуючи синтезувати, об'єднати вказані основні типи праворозуміння, шукаючи нових інтерпретацій, можна запропонувати наступне бачення поняття «правовий простір», яке якнайкраще, на наш погляд, відповідає новітній теорії інтегративної юриспруденції, адже підтверджує статичку і динаміку права, поєднує різні типи праворозуміння. Отож, правовий простір – це цілісний комплекс правових явищ, дій та подій, взаємозв'язків та відносин, обумовлений об'єктивними закономірностями розвитку людства, усвідомлений і постійно відтворюваний людьми та їх об'єднаннями, що використовується ними для досягнення своїх цілей, реалізації правових домагань.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Креативність загальнотеоретичної юриспруденції: монографія / [Ю.М. Оборотов, В.В. Завальнюк, В.В. Дудченко та ін.]; за ред. Ю. М. Оборотова. – Одеса : Фенікс, 2015. – 488 с.
2. Кравчук М. В. Теорія держави і права (опорні конспекти): навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / М.В. Кравчук. – Тернопіль: ТЗОВ «Терно-Граф», 2013. – 608 с.

3. Оборотов Ю. Праворозуміння як аксіоматичне начало (постулат) права/ Ю. Оборотов // Право України. – 2010. – № 4. – С. 49-55.
4. Козюбра М. Праворозуміння: поняття, типи та рівні / М. Козюбра // Право України. – 2010. – № 4. – С. 10-22.
5. Рабінович П. М. Сутність праворозуміння і причини його плюралізму (соціально-антропологічний аспект) / Антропологія права: філософський та юридичний виміри. – Львів, 2007. – С. 207.
6. Плавич В. П. Право на сучасному етапі розвитку юридичної науки В. П. Плавич // Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. – 2012. – Т. 17. – Вип. 7. – С. 7-19.
7. Барциц И.Н. Правовое пространство России: вопросы конституционной теории и практики / И.Н. Барциц. – М.: МГУ, 2000. – 496 с.
8. Жужгов И. В. Мониторинг правового пространства Российской Федерации: дисс. ... к.ю.н.: 12.00.01/ Жужгов Игорь Владимирович. – Ставрополь, 2006. – 220 с.
9. Цвік М. Праворозуміння (значення повторюваності суспільних відносин для його дослідження) / М.Цвік //Право України. – 2010. – № 4. – С. 22-28.
10. Ганцева Л. М. Правовое пространство: социально-философский анализ: на примере Российской Федерации: дисс. ... канд. филос. наук: 09.00.11/ Л. М. Ганцева. – Уфа, 2001. – 191 с.

Кравчук В. М.

к.ю.н., докторант Національної академії прокуратури України

ПУБЛІЧНИЙ КОНТРОЛЬ ЯК ФУНКЦІЯ НАРОДОВЛАДДЯ

На сучасному етапі українського державотворення чітко проглядається державна системна криза. Ключовим елементом цієї суспільної проблеми є форма здійснення державної влади в Україні. Ось тому висвітлення основних напрямків удосконалення організації влади є важливим і актуальним.

Отже, демократія є однією з форм сучасного правління, головною перевагою якої є те, що центральне місце у її організації займає людина, народ та їх природні права. Водночас демократія, так само як і будь-яка інша форма правління, не може бути реалізована без публічної влади, зокрема її політичної форми здійснення. Разом з тим, на сьогодні перед демократією постає низка загроз, таких як: ускладненість прийняття швидких продуктивних рішень, особливо у кризові для держави періоди; недостатній рівень індивідуальної відповідальності за прийняті управлінські рішення; хаотичність у напрямках розвитку державності; протистояння владних еліт; небезпека узурпації влади в різних формах (аристократії, авторитаризму, автократії, олігархократії, тиранії, тоталітаризму тощо).

Ефективно протидіяти більшості цих загроз можна шляхом широкої інтеграції в організаційно-правове забезпечення демократії правових механізмів контролю публічної влади.

Вчення Т. Гоббса про «вічне й невинне бажання дедалі більшої та більшої влади» наводить на думку, що влада, зокрема політична, яка потрапляє до будь-якого індивіда, природно поступово набуває безмежного характеру [1, с. 8]. Це дозволяє від зворотного довести пряму необхідність для кожної людської